

۲- استفاده از لوحه موجب می‌شود که دانش‌آموزان به‌طور فعال در فرایند آموزش مشارکت کنند و با اشاره‌ی صحیح معلم و بدون خواندن او، خود دانش‌آموزان کلمات و عبارات قرآنی را به‌طور دسته‌جمعی یا انفرادی بخوانند.

۳- از آن‌جا که «چشم» در کسب مهارت خواندن نقش اساسی دارد، استفاده از لوحه موجب تقویت مهارت دیدن و دقت در صحیح خواندن حروف و حرکات می‌شود.

۴- استفاده از لوحه در آموزش روخوانی، قدرت تعمیم را در خواندن صحیح سایر عبارات و آیات قرآن کریم افزایش می‌دهد.

اکنون که با اهمیت و ضرورت استفاده از لوحه‌ی آموزشی در آموزش روخوانی قرآن کریم آشنا شدید به موضوع مهم چگونگی اشاره‌ی صحیح به بخش‌های مختلف کلمات توجه کنید و این روش را که بسیار ساده است به‌خوبی بیاموزید و با تمرین لازم مهارت کافی را در آن پیدا کنید.

چگونگی اشاره‌ی صحیح به بخش‌های کلمات

اشاره‌ی صحیح و فنی به حروف و حرکات، از مهم‌ترین گام‌های اولیه در آموزش روخوانی قرآن است. این موضوع منجر به بازشناسی حروف و حرکات و دقت در صحیح خواندن آن‌ها و ترکیب بخش‌های کلمات توسط دانش‌آموزان می‌شود. کسب این مهارت در روخوانی قرآن، هم‌چون جایگاه شناخت حروف و حرکات در خواندن و نوشتن زبان فارسی و نیز یادگیری چهار عمل اصلی در ریاضی از اهمیت خاصی برخوردار است. اگر این آموزش صحیح و کامل انجام شود، مهم‌ترین سنگ بنای مهارت خواندن صحیح قرآن گذاشته شده است و در صورتی که این گام صحیح برداشته نشود، حتی در سال‌های بالاتر نیز باید این مرحله از آموزش با دقت طی شود.

اشاره به حروف و حرکات معمولاً به کمک خط‌بر یا وسیله‌ای مانند خط‌کش انجام می‌شود. از آن‌جا که هنگام اشاره کردن، دست یا ثابت است و یا متحرک، روش صحیح اشاره در دو بخش زیر توضیح داده می‌شود.

الف - اشاره‌ی ثابت: در این نوع اشاره، دست ثابت است. این شکل از اشاره در موارد

زیر انجام می‌شود.

۱- اشاره به حرکات «ـِ»: در بخش‌های دارای این‌گونه حرکات؛ مانند: خُلِقَ

معلم درحالی که با خط‌بر یا وسیله‌ی مشابه دیگری به حرکت «ـِ» اشاره می‌کند از دانش‌آموزان

می خواهد که همه با هم بگویند : «خُ» ممکن است در یکی دو بار اول، برخی از دانش آموزان به جای این که بگویند : «خُ» بگویند : «أُ». به آن ها تذکر می دهیم هر حرکت را با حرف آن بخوانند. سپس با کمی مکث به حرکت «ِ» اشاره می کنیم تا دانش آموزان بگویند : «لِ» و آن گاه به حرکت «َ» اشاره می شود تا آن ها بگویند : «ق».

تذکر: دقت کنید فلش های روی کلمه ی «خُلِقَ» فقط نشان دهنده ی اشاره ی شما به حرکات است، نه این که باید این فلش ها را رسم کنید.

۲- اشاره به تنوین (ـِـ) : اشاره به تنوین مانند اشاره به حرکات کوتاه است ؛ یعنی برای اشاره به تنوین دست ثابت است و به «َ» یا «ِ» یا «ُ» اشاره می شود ؛ مانند :

در کلمه ی «حَرَجًا» معلم به «َ» اشاره می کند تا دانش آموزان بگویند : «حَا» و سپس به «َ» اشاره می کند تا دانش آموزان بگویند : «رَا» و آن گاه به «ُ» اشاره می کند تا دانش آموزان بگویند : «جَن». در مورد دو کلمه ی دیگر نیز این روش تکرار می شود با این تفاوت که در کلمه ی «أَحَدٌ» معلم به «ِ» اشاره می کند تا دانش آموزان بگویند : «دِن» و در کلمه ی «وَلَدٌ» نیز معلم به «ُ» اشاره می کند تا دانش آموزان بگویند : «دُن».

همان طور که بیان شد فلش ها در کلمات فوق فقط نشان دهنده ی اشاره شما به حرکات است، نه این که باید این فلش ها رسم شود.

ب- اشاره ی متحرک: در این نوع اشاره، دست حرکت می کند. این شکل از اشاره در موارد زیر پیش می آید.

۱- اشاره از حرف به سوی حرکات بلند (ا، ی، ی، و) در بخش های دارای این گونه ترکیبات، مانند :

نوحیها

معلم در حالی که به کمک خطبر، از حرف «ن» به سوی صدای «و» اشاره می کند، دانش آموزان می گویند : «نو» آن گاه از حرف «ح» به سوی صدای «ای» اشاره شده و آن ها می گویند : «حیی» و بالاخره از حرف «ه» به سوی «ا» اشاره می شود تا بگویند : «ها».

توجه دارید که فلش‌ها فقط مسیر حرکت دست را نشان می‌دهد، نه این که باید این فلش‌ها رسم شود.

تبصره: اشاره به الف کوچک (') دو حالت دارد، چنانچه الف کوچک روی حرف باشد؛ مانند کلمه‌ی «هَذَا» به‌طور ثابت به آن اشاره می‌شود تا دانش‌آموزان بگویند: «ها»؛ و چنانچه الف کوچک روی پایه «ی» باشد در این صورت مثل صدای بلند اشاره می‌شود؛ مانند کلمه‌ی «هُدَى» که از حرف «د» به‌سوی «'» اشاره می‌شود تا دانش‌آموزان بگویند: «دا»؛ یعنی:

هَذَا هُدَى

۲- اشاره از حرکت کوتاه به سوی حرف ساکن (ـَ) مانند:

أَمَّهُمْ

معلم از حرکت «ـَ» به علامت سکون اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند: «أَمْ»، آن‌گاه از صدای «ـِ» به علامت سکون اشاره می‌کند تا بگویند: «هَيْلٌ» و سپس از حرکت «ـُ» به علامت سکون اشاره می‌شود تا بگویند: «هَيْتٌ».

۳- اشاره به تشدید در بخش‌های دارای حرف مشدّد مانند:

حَقَّ

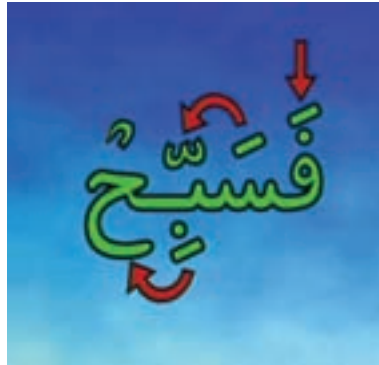
معلم درحالی که از حرکت کوتاه «ـَ» به‌سوی علامت تشدید اشاره می‌کند، دانش‌آموزان می‌گویند: «حَقَّ» آن‌گاه معلم پس از کمی مکث، با توجه به حرکت حرف تشدید، به‌صورت ثابت یا متحرک به آن حرکت اشاره می‌کند. در مورد مثال بالا با اشاره‌ی ثابت به حرکت «ـَ» اشاره می‌شود و بچه‌ها می‌گویند: «قَّ».

دو مثال دیگر :

معلم در کلمه‌ی «لَمَّا» ابتدا از حرکت «م» به سوی علامت تشدید و آن‌گاه پس از مکث از حرف «م» به سوی صدای «ا» اشاره می‌کند. در کلمه‌ی دوم نیز، ابتدا به حرکت «ن»، سپس از حرکت «م» به سوی تشدید و آن‌گاه پس از کمی مکث، از حرف «ج» به سوی صدای «ی» اشاره می‌شود.

نکته: وجود کمی مکث بین اشاره به بخش اول حرف دارای تشدید و بخش دوم آن ضروری است. این امر به خوبی به دانش‌آموزان می‌آموزد که حرف دارای تشدید در واقع دو حرف است و دو بار خوانده می‌شود.

چند تذکر مهم:

۱- از دانش‌آموزان بخواهید که هم‌زمان با اشاره شما، بخش‌ها و کلمات را به صورت دسته‌جمعی بخوانند. ممکن است برخی از دانش‌آموزان، بخش‌ها را زودتر یا دیرتر از اشاره شما بخوانند؛ از آن‌ها بخواهید با اشاره بخوانند و عقب و جلو نیفتند.

۲- در آموزش لوحه‌ها، ابتدا دانش‌آموزان به روش فوق، کلمات و عبارات را دسته‌جمعی می‌خوانند و پس از کمی تمرین، خوب است با اشاره‌ی معلم خواندن به صورت انفرادی نیز انجام شود. پرسش انفرادی را همیشه از دانش‌آموزان قوی‌تر آغاز کنید.

۳- معلم کلمات و عبارات قرآنی را نمی‌خواند، بلکه هدایت می‌کند تا خود دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

روش تدریس صامت و مصوت

خوشبختانه خط فارسی و قرآن در بیش تر نمادها (حروف و حرکات) یکسان هستند. از این رو، می‌توان آموزش روخوانی قرآن را بر سوادآموزی فارسی بنا نهاد؛ یعنی پس از آن که دانش‌آموزان حروف و حرکات خط فارسی (صامت‌ها و مصوت‌ها) را آموختند، بدون هیچ‌گونه آموزش جدیدی، روخوانی برخی از کلمات و عبارات قرآن را آغاز می‌کنند. این کار، حداقل فواید زیر را دارد.

۱- از آموزش مجدد حروف و حرکات بی‌نیاز می‌شویم. آموزش مجدد، گذشته از آن که مقداری از وقت را به خود اختصاص می‌دهد، چون تکرار آموخته‌های قبلی است، از انگیزه‌ی یادگیری می‌کاهد.

۲- به کارگیری آموخته‌های فارسی در خواندن قرآن، هم موجب تقویت ارتباط افقی دو درس فارسی و قرآن می‌شود و هم شوق و شغف دانش‌آموزان و افزایش انگیزه یادگیری در هر دو درس را به دنبال دارد.

۳- براساس اصول روان‌شناسی یادگیری، استفاده از آموخته‌های قبلی موجب تعمیق و تحکیم یادگیری مطلب جدید می‌شود؛ از این رو، به کارگیری آموخته‌های فارسی، یادگیری روخوانی قرآن را سرعت و عمق می‌بخشد.

روش تمرین ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها

- ۱- لوحه‌ی جدول ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها بر روی تخته کلاس نصب می‌شود.
- ۲- معلم به شیوه‌ی صحیح به حروف و حرکات اشاره می‌کند و دانش‌آموزان به طور دسته‌جمعی صامت را با مصوت ترکیب کرده و می‌خوانند تا خواندن تمام ترکیب‌های جدول به پایان برسد.
- ۳- معلم از هر یک از دانش‌آموزان می‌خواهد که هر کدام، یک سطر از جدول را همراه با اشاره او بخوانند. خوب است ابتدا دانش‌آموزان قوی‌تر و سپس سایر دانش‌آموزان بخوانند.
- ۴- معلم به هر یک از صامت‌ها و مصوت‌ها به صورت پراکنده و نامنظم اشاره می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد که ابتدا به صورت دسته‌جمعی و سپس به صورت انفرادی، ترکیب مورد اشاره‌ی معلم را بخوانند.

حرف	حرکت	ـ	ـِ	ـَ	ـُ	ـِ	ـَ	ـُ
ا	اَ	اِ	اُ	اَ	اِ	اُ	اَ	اِ
ب	بَ	بِ	بُ	بَ	بِ	بُ	بَ	بِ
ت	تَ	تِ	تُ	تَ	تِ	تُ	تَ	تِ
ث	ثَ	ثِ	ثُ	ثَ	ثِ	ثُ	ثَ	ثِ
ج	جَ	جِ	جُ	جَ	جِ	جُ	جَ	جِ
ح	حَ	حِ	حُ	حَ	حِ	حُ	حَ	حِ
خ	خَ	خِ	خُ	خَ	خِ	خُ	خَ	خِ
د	دَ	دِ	دُ	دَ	دِ	دُ	دَ	دِ

تذکر: در پایه‌ی اوّل ابتدایی، آموزش صامت و مصوت‌ها پس از آموزش شش مصوت و تعدادی از صامت‌ها، شروع می‌شود؛ از این‌رو، اوّلین جدول ترکیب صامت و مصوت، همه‌ی صامت‌ها به‌کار نرفته است.

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: لوحه‌ی مربوط به ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها را روی تخته کلاس

نصب کنید و سه نفر از دانش‌جویان، هر کدام یکی از بندهای فوق را اجرا کنند.

فعالیت ۲: در سوره‌ی حمد و ۲۰ آیه‌ی اوّل سوره‌ی بقره کلماتی را که فقط از

ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها (بدون حرف ساکن، تشدید، تنوین و حروف ناخوانا)

تشکیل شده است استخراج کنید.

روش تدریس حرف ساکن

حرف بی حرکت که به کمک حرف متحرک قبل از خودش در یک بخش خوانده می شود، حرف ساکن است. حرف ساکن این گونه تدریس می شود.

۱- کلماتی مانند: «سَر، دِل، قُم» را روی تخته بنویسید و از دانش آموزان بخواهید آن ها را بخوانند. آن گاه به حرف «ر» در کلمه ی «سَر» اشاره کنید و بپرسید: آیا این حرف دارای یکی از حرکات «َ ـِ ـُ ـ ا ـ و ـ ی» است؟

دانش آموزان پاسخ خواهند داد: خیر؛

همین گونه درباره ی حروف «ل» و «م» در کلمات «دِل» و «قُم» بپرسید، پس از پاسخ دانش آموزان، با اشاره به حروف «ر» و «ل» و «م» در کلمات فوق بگویید در قرآن روی این حروف که هیچ حرکتی ندارند، یک علامتی مانند (َ) می گذارند. آن گاه علامت سکون را روی حروف مذکور بنویسید و برای دانش آموزان توضیح دهید که هرگاه این علامت روی حرفی بود، یعنی آن حرف هیچ حرکتی ندارد و باید آن را با حرکت قبل از خودش خوانند. سپس کلماتی مانند «لَمَّ»، «مَنْ» و «قُلْ» را روی تخته بنویسید و با اشاره از حرکت کوتاه «َ ـِ ـُ» به علامت ساکن (ْ) از دانش آموزان بخواهید این کلمات را بخوانند.

توجه: در اشاره به بخش دارای حرف ساکن حتماً از حرکت قبل به علامت سکون اشاره کنید، نه به حرف دارای این علامت. به این ترتیب هم توجه دانش آموزان به این علامت بیش تر جلب می شود و هم می آموزند حرفی که دارای این علامت است باید با صدای قبل از خودش در یک بخش خوانده شود.

۲- لوحه ی جدول ترکیب صداها با حروف ساکن را بر روی تخته نصب کنید؛ بدون آن که خودتان بخوانید با حرکت دست از صدای کوتاه به علامت سکون اشاره کنید و از دانش آموزان بخواهید آن ها را به صورت دسته جمعی بخوانند.

۳- مانند مرحله ی قبل با اشاره به بخش دارای حرف ساکن، از هر دانش آموز بخواهید که یک سطر از جدول را بخواند. کسب مهارت صحیح خواندن بخش های دارای حرف ساکن در صحیح خواندن کلمات قرآنی اهمیت بسیاری دارد. برای جلب توجه دانش آموزان، مناسب است به طور نامنظم نیز به این بخش ها اشاره کنید تا با دقت آن ها را بخوانند.

أَبٌ	إِبٌ	أَبٌ	إِبٌ	أَبٌ	إِبٌ	أَبٌ	إِبٌ	أَبٌ
أَجٌ	إَجٌ	أَجٌ	إَجٌ	أَجٌ	إَجٌ	أَجٌ	إَجٌ	أَجٌ
أَذٌ	إِذٌ	أَذٌ	إِذٌ	أَذٌ	إِذٌ	أَذٌ	إِذٌ	أَذٌ
أَزٌ	إِزٌ	أَزٌ	إِزٌ	أَزٌ	إِزٌ	أَزٌ	إِزٌ	أَزٌ
أَصٌ	إِصٌ	أَصٌ	إِصٌ	أَصٌ	إِصٌ	أَصٌ	إِصٌ	أَصٌ
أَظٌ	إِظٌ	أَظٌ	إِظٌ	أَظٌ	إِظٌ	أَظٌ	إِظٌ	أَظٌ
أَفٌ	إِفٌ	أَفٌ	إِفٌ	أَفٌ	إِفٌ	أَفٌ	إِفٌ	أَفٌ
أَلٌ	إِلٌ	أَلٌ	إِلٌ	أَلٌ	إِلٌ	أَلٌ	إِلٌ	أَلٌ
أَوْ	إِوٌ	أَوْ	إِوٌ	أَوْ	إِوٌ	أَوْ	إِوٌ	أَوْ

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: جدول مربوط به حروف ساکن را بر روی تخته نصب کنید تا چند نفر از دانشجویان آن را تدریس کنند.

فعالیت ۲: از دو سوره‌ی توحید و کافرون، کلمات و عباراتی را که فقط دارای حروف ساکن و شش مصوّت‌اند پیدا کرده و بنویسید.

روش تدریس حرف دارای تشدید

حرف مشدّد (دارای تشدید) هنگام تلفظ، دو بار خوانده می‌شود. کسب مهارت صحیح خواندن حرف مشدّد برای دانش‌آموزان کمی مشکل است؛ زیرا دانش‌آموزان در این سن دارای تفکر عینی‌اند و بیش‌تر به آن‌چه که می‌بینند توجه می‌کنند. لذا تصور این که حرف مشدّد دارای دو حرف می‌باشد کمی مشکل است و نیاز به تمرین بیش‌تر دارد. از این رو، نیازمند دقت در آموزش و تمرین بیش‌تر می‌باشد. در آموزش حرف مشدّد، تفهیم این مطلب ضروری است که هر حرف مشدّد دوبار خوانده می‌شود، بار اول با حرف متحرک قبل از خود و بار دوم با حرکت خودش. از آن‌جا که این مطلب تا حدودی انتزاعی است می‌توان برای تفهیم و آموزش آن به روش زیر عمل کرد.

معلم ابتدا کلمه‌ی «بَننا» را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن را بخوانند. سپس از آن‌ها می‌پرسد آیا کلمه‌ی «بَننا» را این‌گونه می‌نویسیم؟ خواهند گفت: نه! آن‌گاه شکل صحیح کلمه را جلوی آن می‌نویسد.

بَننا ← بَننا

معلم در حالی که به دو حرف «ن» و کلمه‌ی «بَننا» اشاره می‌کند، از دانش‌آموزان می‌پرسد این کلمه چند «ن» دارد؟

دانش‌آموزان: دو تا

معلم در حالی که به کلمه‌ی «بَننا» اشاره می‌کند، می‌پرسد، این کلمه چند «ن» دارد.

دانش‌آموزان: یکی

معلم در حالی که به تشدید اشاره می‌کند، می‌پرسد: به جای یکی از «ن»ها چه گذاشته‌ایم؟

دانش‌آموزان: تشدید

معلم: بچه‌ها! پس هر وقت علامت تشدید روی حرف باشد، آن حرف را چند بار می‌خوانیم؟

دانش‌آموزان: دوبار

اگر گفتند: «یکی»، دوباره به شکل سمت راست اشاره می‌شود تا به‌خوبی دریابند که تشدید به جای یکی از آن‌هاست.

معلم درحالی که به سوی صدای فتحه «بَ» اشاره می‌کند، می‌گوید: بچه‌ها! «ن» اول را همراه

کدام صدا می‌خوانیم؟

دانش‌آموزان: با صدای «ن» قبلیش.

به این ترتیب دو نکته‌ی مهم زیر برای دانش‌آموزان یادآوری می‌شود:

۱- هر حرف دارای تشدید، دوبار خوانده می‌شود.

۲- این حرف، یک بار با حرف صدادار قبلیش و بار دوم با حرکت خودش خوانده می‌شود.

معلم چند کلمه‌ی مشدد دیگر را که دانش‌آموزان در فارسی خوانده‌اند روی تخته می‌نویسد و به روش فوق آموزش می‌دهد. از آن‌جا که آموزش روخوانی قرآن پیرو زبان آموزی فارسی است باید حرف مشدد پس از آموزش علامت تشدید در فارسی، تدریس شود.

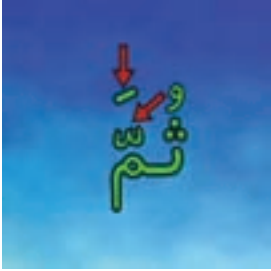
در قسمت «اشاره کردن به بخش‌ها» با شیوه‌ی اشاره به بخش‌های دارای تشدید آشنا شدید، ولی نکته‌ی بسیار مهم آن که هنگام اشاره از حرکت قبل از تشدید به علامت تشدید باید کمی مکث کرد، آن‌گاه به حرکت حرف مشدد اشاره نمود. این موضوع از آن رو، اهمیت دارد تا دانش‌آموزان به کمک این مکث به خوبی درک کنند که حرف مشدد باید دوبار خوانده شود. برای کسب مهارت کافی در صحیح خواندن حروف مشدد، جدول ترکیبات تشدید، مانند مراحل آموزش و تمرین جدول حروف ساکن، تدریس و تمرین می‌شود.

فعالیت یادگیری

جدول ترکیبات تشدید را روی تخته نصب کنید و چند نفر با توجه به مراحل آموزش و نحوه‌ی صحیح اشاره کردن آن را تدریس کنند.

تمرین اول - ترکیب‌های دارای تشدید را با اشاره‌ی آموزگار بخش بخش بخوانید.

أَبٌ	رُدٌّ	سَيِّدٌ	قَوِيٌّ	ذُرِّيٌّ	جِنْدٌ
أُمَّ	لُجَجٌ	غَيْبٌ	مِيدٌ	إِنَا	حَسَوٌ
إِنَّ	زَبٌ	كُنَّا	قَلٌّ	طَبٌّ	مَيْدٌ
إِنِّي	وَفٌّ	هُنَّ	ذُرٌّ	سَيِّبٌ	مَكِيٌّ
حَقِيٌّ	سُبُو	آلَا	ضُرٌّ	صَفٌّ	إِلَا
شُقٌّ	ظَلٌّ	سَيَّرُو	ضَارٌّ	صَمَوٌ	قَزِيٌّ
أَيٌّ	فَرِيٌّ	فَضُو	أُمٌّ	عَمَّا	وَدَوٌ
حَمٌّ	مُنٌّ	ضُرٌّ	مِمَّا	هَرِيٌّ	جِبٌّ
سَمَّا	فُطٌّ	عَنَّ	مَسَّ	أَنَا	دَمٌّ
دَكَّا	جَمَّا	غُلُو	صَلَوٌ	جَانٌّ	حَاجٌّ

تذکر: مباحث مربوط به « ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها، اشاره کردن به بخش‌ها، بخش دارای ساکن با تشدید» در پایه‌ی اوّل ابتدایی تدریس و تمرین می‌شود و در پایه‌ی دوم به منظور کسب مهارت، یادآوری و تمرین می‌گردد.

روش تدریس حروف ناخوانا

در بیش تر زبان‌ها حرف ناخوانا وجود دارد. در خط فارسی نیز برخی حروف، ناخوانا هستند؛ مانند «واو» در کلمات خواهر و خویش. هم‌چنین در زبان فارسی برخی از کلمات عربی که دارای حروف ناخوانا هستند به کار می‌رود؛ مانند: مؤدّب، سؤال، مثلاً، مرتضی، نهج البلاغه، سیدالشهدا، علی بن موسی الرضا، صاحب الزمان، علیهم السلام و... .

فعالیت یادگیری

چند کلمه‌ی دیگر که در فارسی به کار می‌رود و دارای حروف ناخوانای «و، ا، ل، ی» است بنویسید.

از آن‌جا که مهم‌ترین هدف آموزش روخوانی در دوره‌ی ابتدایی کسب مهارت است؛ از این‌رو، به جای پرداختن به بیان تعاریف و اصطلاحات که عموماً انتزاعی است، باید در این آموزش تدابیری اتخاذ شود که دانش‌آموزان به‌طور کاربردی و عملی، مهارت موردنظر را کسب کنند. بنابراین حروف ناخوانا در دو مرحله تدریس می‌شود.

مرحله‌ی اوّل – آموزش حروف ناخوانا به صورت حروف متمایز: با متمایز کردن حروف ناخوانا دانش‌آموز متوجه می‌شود که نباید این حروف را بخواند. به کمک این تدبیر که نمونه‌ای از رعایت اصل ساده به مشکل است، دانش‌آموزان می‌توانند به راحتی و بدون نیاز به قواعد و اصطلاحات، از همان آغاز، عبارات قرآنی را به‌طور صحیح بخوانند. حروف ناخوانا در پایه‌های اوّل تا سوم به صورت متمایز نوشته می‌شوند.

در کتاب‌های آموزش قرآن برای متمایز کردن حروف ناخوانا از توخالی کردن یا رنگی کردن آن‌ها استفاده می‌شود.

به حروف ناخوانا در کلمات زیر توجه کنید :

قَالُوا بَلَىٰ تُؤْمِنُ

در بسیاری از موارد، حروف ناخوانا در وسط بخش قرار می‌گیرد که باید حرکت قبل از این حروف را به علامت سکون یا تشدید بعد از آن‌ها وصل کرد. از این رو، علاوه بر متمایز کردن حروف ناخوانا، به کمک فلش، اتصال دو طرف این حروف مشخص شده است. این تدبیر، میدان دید دانش‌آموز را در این‌گونه بخش‌ها افزایش داده و آن‌ها را در صحیح خواندن و کسب مهارت لازم کمک می‌کند؛ مثال :

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ إِلَى الْجِبَالِ
إِلَهُ النَّاسِ أَقِيمُوا الدِّينَ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ

فعالیت یادگیری

در این عبارات و آیات قرآنی، حروف ناخوانا را مشخص کنید و در موارد لازم دو طرف آن‌ها را با فلش وصل کنید.

۱- سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ

۲- يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ

۳- وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ

۴- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

مرحله‌ی دوم — آموزش قواعد حروف ناخوانا: پس از کسب مهارت نسبی در مرحله‌ی

قبل، قواعد مربوط به حروف ناخوانا به صورت کاربردی و به زبان ساده تدریس شده و به تدریج حروف متمایز به صورت معمولی نوشته می‌شود؛ و پس از آن فلش اتصال به تدریج از ترکیبات ساده، سپس از ترکیبات مشکل حذف می‌شود.

قواعد حروف ناخوانا طی مراحل زیر تدریس می‌شود:

۱- در مواردی که حرف ناخوانای مورد نظر، در زبان فارسی کاربرد دارد، چند مثال آورده و از دانش‌آموزان می‌خواهیم که آن‌ها را بخوانند. آن‌گاه از آن‌ها می‌پرسیم که کدام یک از حروف خوانده نمی‌شوند.

۲- چند مثال از کلمات قرآنی که حروف ناخوانای مورد نظر در آن‌ها به صورت متمایز است، روی تخته می‌نویسیم و از دانش‌آموزان می‌خواهیم که آن‌ها را بخوانند و حروف ناخوانا را مشخص کنند.

۳- قاعده‌ی مورد نظر، با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان و به زبان ساده و کاربردی توضیح داده می‌شود.

۴- چند مثال از کلمات قرآنی که حروف ناخوانای مورد نظر در آن‌ها معمولی شده است، آورده می‌شود (می‌توان از همان مثال‌های بند دوم استفاده کرد) تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند و حروف ناخوانای آن‌ها را مشخص کنند.

اینک به روش تدریس حروف ناخوانای «و ا ل ی» بدون حرکت قبل از تشدید مطابق مراحل آموزش توجه کنید.

۱- مثال آشنا: عَلِيٌّ بنِ مُوسَى الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَام

دانش‌آموزان کلمات بالا را می‌خوانند آن‌گاه از آن‌ها می‌پرسیم در این کلمات چه حروفی ناخواناست.

۲- مثال قرآنی با حروف ناخوانای متمایز:

أَقِمُْوا الصَّلَاةَ

دانش‌آموزان پس از خواندن عبارت فوق، بیان می‌کنند که چه حروفی خوانده نشده است.

۳- بیان قاعده: معلم با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان، به ترتیب زیر آن‌ها را به فهم قاعده‌ی

مورد نظر می‌رساند.

— حروف ناخوانا در عبارت فوق حرکت دارند یا نه؟
— نه!

— بعد از این حروف چه علامتی آمده است؟
— تشدید!

— (معلم در حالی که با حرکت دست از صدای قبل از این حروف ناخوانا به تشدید اشاره می‌کند، می‌پرسد) صدای قبل از این حروف به چه چیزی وصل می‌شود؟
— به تشدید!

آن‌گاه معلم به شکل زیر، قاعده را بیان می‌کند.

حروف «و ا ل ی» بدون حرکت، قبل از تشدید خوانده نمی‌شود. آن‌گاه حرکت قبل از آن‌ها به تشدید وصل می‌شود.

۴- مثال قرآنی با حروف ناخوانای معمولی: معلم می‌گوید از این به بعد حروف ناخوانای قبل از تشدید، معمولی نوشته شده، ولی خوانده نمی‌شود. آن‌گاه از دانش‌آموزان می‌خواهد که مثال‌های زیر را بخوانند.

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ وَاتَّقُوا إِلَيْهِ النَّاسِ

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: برای هریک از انواع حروف ناخوانا، سه نمونه پیدا کنید و بنویسید.

فعالیت ۲: هر دانشجو یکی از انواع حروف ناخوانا را مطابق مراحل روش تدریس،

آموزش دهد.

روش تدریس «الف» بعد از «واو» آخر

همان‌طور که قبلاً گفته شد در آموزش حروف ناخوانا خوب است در گام اول از کلمات فارسی مشابه استفاده کرد؛ اما در فارسی، کلمه‌ای که «الف» بعد از «واو» آخر آن ناخوانا باشد نداریم؛ از این‌رو، تدریس این حرف ناخوانا با حروف ناخوانایی که شبیه آن‌ها در زبان فارسی وجود دارد، متفاوت است. این حرف ناخوانا به شکل زیر تدریس می‌شود.

کلمات قالوا، ءامنوا و کفروا را روی تخته بنویسید تا دانش آموزان آن‌ها را بخوانند.
 آن‌گاه به طریق زیر با پرسش و پاسخ این قاعده را تدریس می‌کنیم:
 - (معلم با اشاره به کلمات فوق) بچه‌ها کدام حرف را نخواندیم؟
 - الف آبی رنگ را
 - در این کلمات قبل از الف چه حرفی وجود دارد؟
 - واو
 - چه نتیجه‌ای می‌گیریم؟
 - الف بعد از «واو» در آخر این کلمات خوانده نمی‌شود.
 - بارک‌الله به نتیجه‌ی خوبی رسیدید. از این پس، الف بعد از «واو» آخر کلمات را معمولی می‌نویسیم، ولی آن را نمی‌خوانیم.

انواع حروف ناخوانا

- ۱- پایه‌ی همزه (وِ ؤِ ئِ) و پایه‌ی الف کوچک (ی)، مانند: مُؤْمِنٌ، يُبْدِي، مُوسَى، اِلَى
- ۲- «ا، ی» بعد از تنوین (ـَ، ـِ، ـُ)، مانند: غَفُورًا، هُدًى
- ۳- الف بعد از «و» آخر (...وا)، مانند: عَمِلُوا
- ۴- موارد خاص مانند: اُولَئِكَ، اَنَا
- ۵- «و ا ی» بدون حرکت قبل از ساکن، مانند: ذِي الْعَرْشِ، ذُو الْجَلَالِ
- ۶- «و ا ل ی» بدون حرکت قبل از تشدید، مانند: الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، نَهَى النَّفْسِ، عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

فعالیت یادگیری

برای هریک از انواع حروف ناخوانا، دو مثال از قرآن انتخاب کرده و حروف ناخوانا را در آن‌ها مشخص کنید.

روش تدریس نمادهای* خاص رسم الخط قرآن

از آن جا که آموزش روخوانی قرآن مبتنی بر سواد آموزی فارسی است، در پایه‌ی اول هیچ گونه نماد جدیدی تدریس نمی‌شود و آموزش نمادهای خاص رسم الخط قرآن از پایه‌ی دوم ابتدایی به شیوه‌ی زیر آغاز می‌شود.

۱- الف کوچک (ا)

در رسم الخط قرآن گاهی مصوت «آ» به شکل «ا» نوشته می‌شود. این نماد به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود.

معلم شکل «ا» را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن را بخوانند.

دانش‌آموزان می‌گویند: آ

معلم کمی از پایین شکل «ا» را پاک می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد دوباره بخوانند؛

دانش‌آموزان می‌گویند: آ

معلم این کار را تکرار می‌کند، تا «ا» به شکل «ا» درآید.

معلم می‌گوید: همان‌طور که می‌بینید شکل آن، کوچک شده، ولی صدایش تغییر نمی‌کند.

معلم «ب» را نیز روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد تا آن را بخوانند.

آن‌گاه چند مثال دیگر را به همین شیوه با دانش‌آموزان تمرین می‌کند.

ب	←	ب
س	←	س
ل	←	ل

فعالیت یادگیری

درس الف کوچک (ا) را از کتاب دوم دبستان در کلاس تدریس کنید.

* منظور از نماد، حرف یا علامتی است که در خط به کار می‌رود.

۲- تنوین (ءِ)

تنوین، ترکیب صداهای کوتاه با «نون ساکن» است. این «نون» به صورت تکرار حرکت نوشته می‌شود.

رَ ← ءِ

برای تدریس تنوین، معلم صدای «رَ» را همراه «ن» روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموز می‌خواهد تا آن را بخواند. آن‌گاه شکل «رِ» را جلوی آن می‌نویسد و می‌گوید این شکل نیز همان‌طور خوانده می‌شود.

رِ ← نِ

سپس ترکیب «رِ» را با چند حرف نوشته و تمرین می‌کند.

اِ بِ تِ ةِ ةِ ثِ

پس از آموزش فوق، معلم لوحه‌ی مربوط به تنوین کسره (رِ) را نصب کرده و از دانش‌آموزان می‌خواهد سطر به سطر آن را بخوانند.

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: تنوین ضمه (ءِ) را مانند مراحل تنوین کسره (رِ) طراحی و

تدریس کنید.

فعالیت ۲: تنوین فتحه (رَ) را مانند مراحل تنوین کسره (رِ) طراحی و

تدریس کنید.

تذکر: هنگام تدریس این تنوین، توجه دانش‌آموزان را به «الف ناخوانا» که بعد از این تنوین

می‌آید، جلب می‌کنیم.

پس از آموزش هریک از انواع تنوین، لوحه‌ی مربوط به آن در کلاس نصب شده و دانش‌آموزان

خواندن آن‌ها را تمرین می‌کنند.

ن	ن	نا	ر	ر	را	ه	ه	ها
ح	ح	حا	ج	ج	جا	ش	ش	شا
ذ	ذ	ذا	د	د	دا	خ	خ	خا
س	س	سا	ز	ز	زا	ر	ر	را
ض	ض	ضا	ص	ص	صا	ش	ش	شا
ع	ع	عا	ظ	ظ	ظا	ط	ط	طا
ف	ف	فا	ف	ف	فا	غ	غ	غا
م	م	ما	ل	ل	لا	ك	ك	كا
ه	ه	ها	و	و	وا	ن	ن	نا
			ي	ي	يا			

۳- کاف بی سرکج (ك)

معلم کاف آخر (ك) را روی تخته می نویسد و از دانش آموزان می خواهد تا آن را بخوانند. آن گاه کاف بی سرکج (ك) را جلوی آن می نویسد و می گوید در قرآن، کاف این گونه نوشته می شود.

ک ← ك

سپس کاف بی سرکج را با صداهای کوتاه می نویسد تا دانش آموزان، آن ها را چند بار بخوانند.

ك ك ك

۴- تاء گرد (ة ة)

معلم دو شکل تاء گرد (ة ة) را روی تخته می نویسد و آن گاه می گوید: بچه ها! صدای این دو شکل «ت» است.

ة ← ت

ة ← ت

سپس هر دو شکل تاء گرد را با صداهای کوتاه ترکیب کرده و از دانش آموزان می خواهد تا آن ها را چند بار بخوانند.

ةَ ةِ ةُ

ةَ ةِ ةُ

۵- «واو» و «یاء» کوچک (هـ هـ ی)

معلم مصوت «ا» را روی تخته می نویسد و از دانش آموزان می خواهد که آن را بخوانند. سپس الف کوچک (ـ) را مقابل آن می نویسد تا آن را نیز بخوانند. آن گاه از دانش آموزان سؤال می کند که وقتی «ا» را کوچک می نویسیم، آیا صدایش تغییر می کند؟ دانش آموزان می گویند: نه! معلم «او» را روی تخته می نویسد تا دانش آموزان آن را بخوانند. سپس مقابل آن «او» دوم را می نویسد تا آن را نیز بخوانند.

او ← و

سپس می‌گوید شکل «و» مانند «ا» کوچک می‌شود، ولی صدایش تغییر نمی‌کند.

و ← و

آن‌گاه شکل‌های زیر را می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

هو ← هو

هو ← هو

معلم چند کلمه قرآنی با نماد فوق را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان بخوانند؛ مانند:
رُبُّهُوَ، عَبْدَهُوَ

فعالیت یادگیری

مراحل آموزش نماد «ه‌ی‌هی» را که مانند نماد «ه‌و‌هو» تدریس می‌شود، در کلاس اجرا کنید.

۶- همزه (ء)

همزه مانند صدای عین در فارسی، تلفظ می‌شود. برای تدریس همزه، معلم ترکیب حرف «ع» را با حرکت‌های مختلف می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن‌ها را بخوانند.

عَ عِ عُ عَا عِي عَو

آن‌گاه می‌گوید شکل دیگری از حروف الفبا نیز شکل و صدای آن شبیه «ع» است. نام این شکل همزه است و شما در کلماتی مانند «سؤال، قائم، رأی» با آن آشنا باشید. سپس حرف همزه را با حرکت‌های مختلف، ترکیب کنید تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

عَ عِ عُ عَا عِي عَو

همزه گاهی روی پایه می‌آید. این پایه‌ها عبارت است از: «ئ، ا، و، ئ»

روش تدریس همزه روی دندانه (ئ): معلم همزه‌ی روی دندانه (ئ) را روی تخته می‌نویسد و جلوی آن نیز همزه‌ی بدون پایه را می‌نویسد و می‌گوید این دو شکل، مانند هم خوانده می‌شود.

ئ ← ء

آن‌گاه معلم این شکل از همزه را با صداهای مختلف ترکیب کرده تا دانش‌آموزان بخوانند.

ئُ ئِ ئَ ئِ ئِ ئِ ئِ ئِ

روش تدریس همزه روی الف (أ): معلم در صورت امکان چند کلمه‌ی فارسی آشنا مانند «تألیف»، «مأمور» را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان بخوانند. آن‌گاه همزه‌ی روی الف (أ) را روی تخته می‌نویسد و جلوی آن نیز همزه‌ی بدون پایه را می‌نویسد و می‌گوید این دو شکل، مانند هم خوانده می‌شود.

أ ← ء

سپس کلمات و عبارات قرآنی دارای این شکل را تمرین می‌کند.

تذکر: گاهی دانش‌آموزان این شکل را در وسط کلمه به صورت «ا» می‌خوانند؛ مانند «مَأْكُول» که به اشتباه «ماکول» خوانده می‌شود و گاهی این شکل را در آخر کلمه نمی‌خوانند.

مانند «اقْرَأْ» که خوانده می‌شود «اقْرَ». با توجه به این که این شکل همزه (أ) ساکن است، معلم با حرکت دست از فتحه به سمت همزه، توجه دانش‌آموزان را به تلفظ همزه جلب می‌کند. اَ

✽ روش تدریس همزه روی واو (وُ): معلم همزه‌ی روی واو (وُ) را روی تخته می‌نویسد و می‌گوید صدای این شکل همان صدای «ء» است.

وُ ← ء

سپس ترکیبات آن را با حرکات کوتاه می‌نویسد تا با اشاره‌ی او دانش‌آموزان بخوانند.

وُ وُ وُ

آن‌گاه ترکیب «وُ» را با صدای «أ» به صورت «وَأ» روی تخته می‌نویسد و به آن اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بخوانند. این ترکیب نیاز به تمرین و تکرار بیشتری دارد.

سپس معلم کلمات و عبارات قرآنی دارای این ترکیبات را تمرین می‌کند.

فعالیت یادگیری

با مراجعه به کتاب آموزش قرآن پایه‌ی سوم ابتدایی دروس مربوط به همزه را در کلاس تدریس کنید.

معلم برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد که نام قرآنی حروف زیر با نام فارسی آن‌ها تفاوت دارد. معلم این حروف را روی تخته می‌نویسد. اسم فارسی آن‌ها را از دانش‌آموزان می‌پرسد و روبه‌رویشان می‌نویسد؛ آن‌گاه اسم قرآنی آن‌ها را جلوی هریک نوشته تا بخوانند.

حرف	اسم فارسی	اسم قرآنی
ح	ح	حا
ر	ر	را
هـ	هـ	ها
ی	ی	یا
ع	عین	عین

معلم در پایان، لوحه‌ی مربوط را نصب کند تا دانش‌آموزان با خواندن حروف مقطعه، شیوه‌ی صحیح خواندن آن‌ها را تمرین کنند.

۸- تنوین قبل از ساکن یا تشدید (التقاء ساکنین)

هرگاه تنوین به حرف ساکن یا تشدید وصل شود، به صورت نون مکسور (نِ) خوانده می‌شود*؛

مانند:

لَهُوًّا أَنْفَضُوا ← لَهُوِنًا أَنْفَضُوا
عَدْنِ التِّي ← عَدْنِ التِّي
خَيْرٌ أَطْمَأَنَّ ← خَيْرُنْ أَطْمَأَنَّ

* همان‌طور که می‌دانید تنوین به صورت حرکت کوتاه و نون ساکن خوانده می‌شود، از این رو هرگاه تنوین به حرف ساکن یا تشدید وصل شود، دو حرف ساکن با هم برخورد می‌کنند که به آن التقاء ساکنین می‌گویند. در این صورت برای تسهیل در خواندن، تنوین به صورت نون مکسور (نِ) خوانده می‌شود.

در کتاب‌های درسی، تنوین در این موارد، به صورت «نون مکسور کوچک» مانند مثال‌های ستون سمت چپ نوشته می‌شود. معلم لوحه‌ی مربوط را روی تخته نصب می‌کند و در صورت نداشتن لوحه، مثالی را روی تخته می‌نویسد و با اشاره، نحوه‌ی صحیح خواندن را نشان می‌دهد.

بَعْضُ الْقَوْلِ

۹- علامت مدّ (ـ)

این علامت گاهی روی صداهای بلند قرار می‌گیرد؛ در این صورت صداهای بلند، با کشش بیش‌تری خوانده می‌شوند؛ مانند:

وَلَا الضَّالِّينَ	جَاءَ الْحَقُّ	لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
الْمَ	الَّتِي أَنْعَمْتَ	قَالُوا آمَنَّا
أُولَئِكَ	وَلَهُمْ أَجْرٌ	مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ		

معلم علامت مدّ (ـ) را روی تخته می‌نویسد و به دانش‌آموزان می‌گوید هرگاه این علامت روی صداهای «ا - ی - و» قرار گیرد، این صداها را کمی بیش‌تر می‌کشیم. سپس چند نمونه را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان با رعایت علامت مدّ، آن‌ها را بخوانند.

فعالیت یادگیری

با مراجعه به قرآن کریم، نمونه‌های بیش‌تری از علامت مدّ را که روی صداهای کشیده (ا - ی - و) قرار گرفته است، استخراج کرده و بنویسید.

روش تدریس وقف

در دوره‌ی ابتدایی، وقف در دو مرحله به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود.

مرحله‌ی اول: در این مرحله آنچه که هنگام وقف خوانده نمی‌شود، به صورت توخالی یا رنگی است

و به دانش‌آموزان گفته می‌شود که حرکات توخالی یا رنگی را نیز مانند حروف متمایز نمی‌خوانیم؛ مانند:

يَعْلَمُونَ	←	يَعْلَمُونَ
بِالصَّبْرِ	←	بِالصَّبْرِ
نَسْتَعِينُ	←	نَسْتَعِينُ
يُسْرًا	←	يُسْرًا
حُسْرًا	←	حُسْرًا
فَتْحٌ قَرِيبٌ	←	فَتْحٌ قَرِيبٌ
حَسَنَةً	←	حَسَنَةً
وَحَدَهُ	←	وَحَدَهُ
رَبِّهِ	←	رَبِّهِ

مرحله‌ی دوم: در این مرحله حرکات توخالی، به تدریج پر و معمولی می‌شود و به دانش‌آموزان می‌گوییم

حرکات آخر عبارات را در هنگام وقف نمی‌خوانیم. موارد مختلف وقف به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود:

۱- وقف بر حرکات کوتاه، تنوین، «واو» و «یا»ی کوچک: معلم کلمه‌ای را که حرکت

توخالی دارد روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن را بخوانند.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ ← لَيْلَةُ الْقَدْرِ

آن‌گاه معلم حرکت توخالی را پر می‌کند و می‌گوید از این به بعد حرکات آخر عبارات را که

به‌طور معمولی نوشته شده است، هنگام وقف نمی‌خوانیم.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ ← لَيْلَةُ الْقَدْرِ

برای کسب مهارت کافی در اِعمال قاعده‌ی وقف، در فواصل گوناگون، معلم پرسش‌های زیر را از دانش‌آموزان می‌پرسد.

- آیا حرکت آخر عبارت را بخوانیم؟ (درحالی که به آخرین حرکت اشاره می‌کند)
- خیر!
- چرا حرکت آخر را نخواندیم؟ (درحالی که به آخرین حرکت اشاره می‌کند)
- چون وقف کردیم.

فعالیت یادگیری

وقف بر تنوین، «واو» و «یا»ی کوچک را به روش فوق تدریس کنید.

۲- وقف بر تاءگرد (ة ة): در حالت وقف «ة ة» به «ه ه» تبدیل می‌شود.

معلم کلمه‌ای را که دارای «تا»ی گرد است با نقطه و حرکت توخالی نوشته و از دانش‌آموزان می‌پرسد: آیا می‌دانید چرا نقطه‌های «ة ة» توخالی (یا آبی) است؟

الْقَارِعَةُ

دانش‌آموزان پاسخ می‌دهند: چون وقف می‌کنیم.

آن‌گاه، معلم شکل «ة ة» را روی تخته می‌نویسد و می‌گوید: این حروف در حالت وقف «ه ه» خوانده می‌شود.

ة ← ه
ة ← ه

سپس معلم توضیح می‌دهد که از این به بعد نقطه‌های «ة ة» پر و معمولی نوشته می‌شود؛ ولی هنگام وقف به صورت «ه ه» خوانده می‌شود.

۳- وقف بر تنوین فتحه (ـِ): همان‌طور که می‌دانید تنوین فتحه هنگام وقف به صدای «آ»

تبدیل می‌شود؛ مانند:

رِزْقًا حَسَنًا ← رِزْقًا حَسَنًا

تذکر:

۱- گاهی بعد از تنوین فتحه، «ی» ناخوانا می‌آید، در این حالت نیز، هنگام وقف تنوین فتحه به صدای «آ» تبدیل می‌شود؛ مانند:

هُدَى	←	هُدَى
طُوى	←	طُوى
مُسَمَّى	←	مُسَمَّى

۲- گاهی بعد از تنوین فتحه «الف» نوشته نمی‌شود، ولی در این موارد نیز، هنگام وقف تنوین فتحه به صدای «آ» تبدیل می‌شود؛ مانند:

ماء	←	ماء
جزاء	←	جزاء
فداء	←	فداء

۴- **وقف بر کلمات خاص:** وقف برخی از کلمات به صورت خاصی است این کلمات عبارت‌اند از:

هُوَ	←	هُوَ
رَواسی	←	رَواسی
أنا	←	أنا

شیوه‌ی تلفظ واو ساکن بعد از فتحه

«واو» در زبان فارسی از بین لب و دندان تلفظ می‌شود مانند «V» در انگلیسی، ولی در عربی از بین دو لب تلفظ می‌شود؛ مانند تلفظ «W» در انگلیسی. از میان گویش‌های ایرانی، در گویش کردی نیز «واو» مانند عربی تلفظ می‌شود.

در روخوانی قرآن، کم‌تر به تلفظ حروف به لهجه‌ی عربی توجه می‌شود؛ ولی در ترکیب «سَو» معمولاً همان تلفظ عربی رعایت می‌شود؛ مانند:

أَوْ، لَوْ، يَوْمَ، حَوْفَ، قَوْمَ، كَوْتَرِ، سَوْفَ، نَوْمَ

قابل توجه است که معمولاً در این گونه کلمات، فتحه‌ی قبل از واو، به ضمه تبدیل می‌گردد؛ مانند «یَوْم» و «كُوْثِر» که به اشتباه «یوم» و «كُوْثِر» تلفظ می‌شود. خوب است به هنگام تدریس در زمان‌های مناسب، توجه دانش‌آموزان را به بیان فتحه قبل از «واو» و نرم تلفظ کردن «واو» جلب کرد.

شیوه‌ی تلفظ کسره‌ی قبل از «یاء»

کسره در زبان عربی مانند صدای «ای» ولی کوتاه تلفظ می‌شود؛ ولی در فارسی همان صدای «ا» را دارد. در فارسی نیز وقتی کسره قبل از «ی» قرار گیرد، شبیه لهجه‌ی عربی تلفظ می‌شود؛ مانند: خیابان، سیاست، زیارت. در روخوانی قرآن معمولاً کسره به حالت فارسی تلفظ می‌شود؛ ولی وقتی کسره قبل از «یاء» می‌آید، معمولاً مانند لهجه‌ی عربی تلفظ می‌شود؛ مانند:

هِيَ اِيَّاكَ قِيَامَةً لِي

خوب است به هنگام تدریس در زمان‌های مناسب، توجه دانش‌آموزان را به این نکته جلب کرد.

قرآن کامل

برنامه‌ی آموزشی قرآن در دوره‌ی ابتدایی، زمانی به نتیجه‌ی روشن و ملموس می‌رسد که معلمان، دانش‌آموزان و اولیای آن‌ها ببینند، تلاش‌های ایشان به توانایی دانش‌آموزان در خواندن قرآن از روی قرآن کامل منجر شده است.

هر چند توانایی دانش‌آموزان در خواندن آیات کتاب درسی نشانگر این امر است، ولی اگر این توانایی به خواندن قرآن کامل ارتقا یابد، این موفقیت بهتر خود را نشان می‌دهد و دانش‌آموز به شکل عینی و ملموس احساس می‌کند که در خواندن قرآن مهارت پیدا کرده است. از این رو تمرین با قرآن کامل در برنامه‌ی آموزش قرآن گنجانده شده است. این تمرین، فواید بسیاری دارد که پیش از بیان روش تمرین، به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

- ۱- احساس توفیق در خواندن قرآن از روی مصحف؛
- ۲- تقویت اعتماد به نفس در مراجعه به قرآن کریم و خواندن از روی آن در مجالس مختلف؛
- ۳- تقویت علاقه به یادگیری، انس و قرائت مستمر قرآن کریم.

دست‌یابی به هدف فوق، طی سه مرحله در کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی، صورت می‌پذیرد:

۱- بهره‌گیری از رسم‌الاملا بدون تقطیع: در پایه‌ی سوم ابتدایی فرازهایی از قرآن کریم

بدون تقطیع، آورده شده است؛ دانش‌آموز تا حدودی صفحه‌ی قرآن کامل را حس می‌کند و به تدریج با صفحه‌ی قرآن بدون تقطیع آشنا می‌شود. آیات در این‌گونه صفحات به شیوه‌ی رسم‌الاملا‌ی عربی و کمی ریزتر از قبل نوشته شده است.

۲- بهره‌گیری از رسم‌المصحف: از پایه‌ی چهارم ابتدایی، صفحاتی از قرآن کریم کاملاً مانند

مصاحف کامل* در کتاب درسی دانش‌آموزان آمده است. دانش‌آموزان از طریق آموزش با تفاوت‌های این رسم‌الخط آشنا می‌شوند و به تدریج آمادگی لازم را برای قرائت قرآن از روی قرآن کامل پیدا می‌کنند.

۳- قرائت از روی قرآن کامل: دانش‌آموزان از روی قرآن کامل به روشی که بیان می‌شود،

قرائت می‌کنند.

روش تمرین خواندن از روی قرآن کامل

۱- معلم از دو نفر از دانش‌آموزان کلاس می‌خواهد تا پیش از شروع کلاس با دقت و احترام

قرآن را از دفتر مدرسه به کلاس بیاورند.

۲- در صورت امکان یک قرآن در اختیار هر دانش‌آموز قرار می‌گیرد. در غیر این صورت، هر

میز حداقل یک قرآن داشته باشد.

۳- معلم به‌طور تصادفی یک صفحه از قرآن را باز می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن

صفحه را بیاورند.

* مصحف مورد استفاده قرآن کریم چاپ مرکز طبع و نشر قرآن کریم جمهوری اسلامی ایران است که اولاً، رسم‌المصحف

در آن رعایت شده؛ ثانیاً، از سایر مصاحف موجود در جامعه به رسم‌الخط آموزشی نزدیک‌تر است.

۴- معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که به‌طور گروهی (افراد یک میز) چند سطر از آن صفحه را با یکدیگر تمرین کنند. تعداد سطرها با توجه به میزان توانایی دانش‌آموزان از حداقل دو سطر تا یک صفحه‌ی کامل می‌تواند انتخاب شود. در زمان تمرین گروهی، معلم بر فعالیت دانش‌آموزان نظارت دارد و در صورت نیاز آن‌ها را راهنمایی می‌کند.

۵- پس از اتمام فرصت تمرین گروهی، معلم از چند دانش‌آموز داوطلب می‌خواهد که هر کدام یک یا دو سطر از آیات همان صفحه را بخوانند.

۶- در صورت فرصت، معلم یک صفحه‌ی دیگر را نیز به‌طور تصادفی انتخاب کرده و مراحل قبل را تکرار می‌کند.

در تمرین با قرآن کامل، رعایت نکات زیر ضروری است:

۱- در اولین جلسه‌ی تمرین با قرآن کامل، معلم با ایجاد انگیزه و توجه دادن دانش‌آموزان به این موضوع که تلاش چند ساله‌ی شما به کسب مهارت در خواندن قرآن کامل منجر شده است، آن‌ها را برای این تمرین آماده می‌کند.

۲- انتخاب تصادفی صفحه‌ی مورد نظر این حس را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که ایشان می‌توانند همه‌ی قسمت‌های قرآن را بخوانند از این رو، نباید این فعالیت از جزء خاصی مانند جزء سی‌ام قرآن آغاز شود.

۳- در جلسات اولیه‌ی این تمرین، ممکن است به‌طور طبیعی دانش‌آموزان در هر سطر چندین غلط داشته باشند؛ بهتر است معلم برخی از این اغلاط را به شیوه‌ی رفع اشکال، تذکر دهد تا برطرف شود و از اصلاح سایر اشتباهات صرف نظر کند. خود دانش‌آموزان نیز ممکن است نسبت به ضعف خود در خواندن قرآن کامل آگاهی پیدا کنند، در این صورت، معلم باید با تشویق آن‌ها و تقویت اعتماد به نفس، توضیح دهد که این ضعف طبیعی است و با تمرین و تکرار برطرف می‌شود.

در راستای تقویت اعتماد به نفس می‌توان مانند چنین گفت و گویی با دانش‌آموزان داشت.

معلم: آیا با دو چرخه سواری آشنا هستید؟!

دانش‌آموزان: بله

معلم: اولین بار که دوچرخه سوار شدید چه اتفاقی افتاد؟!

دانش آموزان: زمین خوردیم!

معلم: آیا زمین خوردن مانع ادامه‌ی تمرین و یادگیری دوچرخه سواری شد؟!

دانش آموزان: خیر!

معلم: اکنون مهارت دوچرخه سواری شما چگونه است؟!

دانش آموزان: خیلی خوب! حتی ما قادریم یک دستی یا بدون دست دوچرخه سواری کنیم!

معلم: اگر پس از اولین زمین خوردن، تمرین یادگیری را رها می کردید، اکنون دوچرخه سواری

بلد بودید؟!

دانش آموزان: خیر

معلم: در ابتدای تمرین با قرآن کامل، امکان دارد به علت آشنایی تازه با این خط، بعضی از کلمات را اشتباه بخوانیم! همان طور که با تمرین دوچرخه سواری، کاملاً آن را یاد گرفتیم، ان شاء الله با تمرین و خواندن روزانه‌ی قرآن کریم در خانه و مدرسه به مهارت صحیح و روان خوانی قرآن هم موفق خواهیم شد.

۴- در حین انجام تمرین، یا در سایر زمان‌های مناسب، دانش آموزان را به قرائت روزانه و مستمر قرآن کریم در خانه تشویق کنید.

۵- در صورتی که در مدرسه، قرآن کامل موجود نیست از دانش آموزان بخواهید تا در صورت امکان، در جلسات خاص این تمرین، از خانه، قرآن کامل را همراه خود بیاورند. می توانید از مسجد نزدیک مدرسه یا از راه‌های دیگر نیز در این مورد اقدام کنید. در صورتی که به هیچ وجه به قرآن کامل دسترسی نداشتید، در این جلسات از صفحات قرآنی پایان کتاب درسی بهره بگیرید.

۶- تمرین با قرآن کامل، منحصر به این گونه جلسات نمی شود؛ بلکه در هر یک از تمرین‌های در انس با قرآن در خانه، تمرینی برای مراجعه به صفحات قرآنی پایان کتاب درسی در نظر گرفته شده است. این تمرین نیز باید با دقت کامل و با رعایت نکات ضروری فوق انجام شود.

روش رفع اشکالات روخوانی دانش‌آموزان

عموم اشکالات روخوانی دانش‌آموزان به ضعف مهارت روخوانی یا به عدم دقت، شتابزدگی، اضطراب و عدم اعتماد به نفس مربوط است.

معلم باید با روش‌های گوناگون متناسب با هر اشکال آشنا باشد تا به روش صحیح، اشکال دانش‌آموزان را برطرف سازد و مهارت روخوانی دانش‌آموزان را افزایش دهد. توجه به اصول زیر برای توفیق بیش‌تر در رفع اشکالات روخوانی دانش‌آموزان ضروری است.

۱- رفع اشکال همراه با تشویق دانش‌آموز نسبت به آنچه صحیح خوانده است انجام شود تا موجب تقویت اعتماد به نفس او گردد.

۲- رفع اشکال باید به نحوی انجام شود که موجب اضطراب دانش‌آموز نشود.

۳- حتی الامکان خود دانش‌آموز، اشکال خویش را برطرف کند.

۴- پس از خواندن صحیح توسط دانش‌آموزان دیگر، دانش‌آموز متوجه خطای خود بشود و حتی الامکان آن را رفع کند.

۵- رفع اشکال، موجب صرف وقت بیش از حد نشود.

۶- تسلط معلم بر روخوانی متن درس، موجب تشخیص بهتر اشکالات و رفع آن‌ها می‌شود.

۷- معلم نباید بلافاصله، حالت صحیح کلمه را بخواند و نیز از دانش‌آموزان بخواهد که آن‌ها نیز چنین کاری نکنند.

۸- رفع برخی از اشکالات به تمرین بیش‌تر و مرور زمان نیاز دارد. از این رو، معلم نباید انتظار داشته باشد که همه‌ی اشکالات بلافاصله برطرف شود.

با توجه به اصول فوق، معلم یکی از روش‌های زیر یا ترکیبی از آن‌ها را برای رفع اشکال انتخاب می‌کند. این روش‌ها عبارت‌اند از:

۱- در حین قرائت دانش‌آموز، تذکر نمی‌دهیم، بلکه صبر می‌کنیم تا پس از وقف در پایان سطر تذکر لازم داده شود.

۲- با تشویق دانش‌آموز، از او می‌خواهیم که همان عبارت را با دقت بیش‌تر بخواند. این شیوه‌ی اشکال گرفتن، بیش‌تر زمانی مفید است که اشکال دانش‌آموز، به علت عدم دقت کافی یا شتابزدگی در خواندن باشد.

۳- توجه دانش‌آموزان کلاس را به کلمه‌ی غلط خوانده شده جلب کرده و با طرح سؤال، شکل صحیح و غلط کلمه را مقایسه می‌کنیم و از آن‌ها می‌خواهیم تا شکل صحیح را بگویند. آن‌گاه از دانش‌آموزی که کلمه را غلط خوانده بود می‌خواهیم که عبارت را با توجه بیش‌تر و به شکل صحیح بخواند.

۴- اگر به‌نظر می‌رسد کلمه یا عبارت غلط خوانده شده برای تعدادی از دانش‌آموزان مشکل است، معلم کلمه یا عبارت را روی تخته نوشته و از همه‌ی دانش‌آموزان می‌خواهد تا با اشاره‌ی او، آن کلمه یا عبارت را به‌صورت بخش‌بخش بخوانند. آن‌گاه از دانش‌آموز اولی می‌خواهد تا عبارت را با دقت بیش‌تر و به شکل صحیح بخواند.

تذکر

۱- بعضی از دانش‌آموزان لکنت زبان دارند و عبارات را با مکث، تکرار و به‌کندی می‌خوانند. معلم ضمن برخورد لطیف، مناسب و طبیعی سعی می‌کند آن‌ها در انتظار بقیه خجالت‌زده و مورد تمسخر قرار نگیرند.

۲- مناسب است دانش‌آموزان را به گروه‌های چندنفره تقسیم کنیم تا آیات درس را برای یکدیگر بخوانند و اشکالات روخوانی و قرائت یکدیگر را اصلاح کنند. سعی شود افراد ضعیف با افراد قوی، هم‌گروه شوند تا برای یکدیگر مفیدتر باشند و نتیجه‌ی بهتری حاصل شود.

در پایان این قسمت، خلاصه و فهرستی از مهم‌ترین دلایل و عللی که موجب بروز اشکالات دانش‌آموزان در روخوانی قرآن می‌شود و نیز راه رفع هر یک از آن‌ها به‌اختصار ارائه می‌شود. معلم محترم باید پس از تشخیص هر اشتباه، علت آن را بررسی کرده و با استفاده از راه حل‌های ارائه‌شده و یا ترکیبی از آن‌ها، دانش‌آموزان را هدایت کند تا اشکال برطرف شود.

مهم‌ترین علل بروز مشکلات در روخوانی قرآن

۱- **عجله و شتابزدگی:** از قرآن آموز می‌خواهیم که کلمات و عبارات را آرام و شمرده بخواند و به حروف و حرکات نیز دقت کند.

۲- **طولانی خواندن و وصل عبارات به یکدیگر:** از او می‌خواهیم که کلمه کلمه، ترکیب ترکیب و جمله جمله بخواند، مانند آیات تقطیع شده در کتاب درسی

۳- **خجالت، اضطراب و عدم اعتماد به نفس:** با برخورد‌های مناسب و ایجاد اعتماد به نفس

این مشکل برطرف می‌شود. برخورد‌های مناسب عبارت‌اند از خوشرویی، تشویق، تغییر نوبت قرائت، قطع نکردن قرائت شاگرد، سؤال و جواب درباره‌ی اشتباه با سایر دانش‌آموزان، عدم توییح او و ...

۴- کم توجهی به حروف و حرکات و کلی خوانی کلمات و ترکیبات: با جلب توجه قرآن‌آموزان به علائم و حرکات از طریق اشاره به بخش‌ها و بخش خوانی کلمات و ترکیبات، این مشکل برطرف می‌شود.

۵- نمادها و ترکیبات جدید و نامأنوس نسبت به سواد فارسی: این موارد، با معادل‌های

فارسی مقایسه شده و آموزش داده می‌شود؛ به موارد زیر توجه کنید:

— ترکیبات همزه، مانند: **ءَامَنَّا** ← **آَمَنَّا**

لِأَدَمَ ← **لِآدَمَ**

مُسْتَهْزِءُونَ ← **مُسْتَهْزِئُونَ**

— الف کوچک، مانند: **رَزَقْنَهُمْ** ← **رَزَقْنَاَهُمْ**

غُفِلُونَ ← **غَافِلُونَ**

— واو کوچک، مانند: **مَعَهُ** ← **مَعَهُو**

إِنَّهٗ ← **إِنَّهٗو**

— ی کوچک، مانند: **بِعِبَادِهِ** ← **بِعِبَادِهِی**

بِهِ ← **بِهِی**

۶- وجود حروف ناخوانا در بسیاری از کلمات و ترکیبات آیات قرآن: گاهی دانش‌آموز،

خود به خود، آن‌ها را می‌خواند. با معادل‌سازی و تذکر نسبت به ناخوانا بودن این حروف، می‌توان مشکل را برطرف کرد؛ به موارد زیر توجه کنید:

— الف ناخوانا: **قالوا** ← **قالو**

عَمِلُوا ← **عَمِلو**

– واو ناخوانا: الصَّلَاةُ ← الصَّلَاةُ
 أَوْلَئِكَ ← أَوْلَئِكَ
 أَوْلِيَاءُهُمْ ← أَوْلِيَاءُهُمْ

– ی ناخوانا: يَسْتَهْزِئُ ← يَسْتَهْزِئُ
 هُدًى ← هُدًى
 ذِكْرِي ← ذِكْرِي

۷- وجود حروف ناخوانا در وسط بخش: در این موارد، باید پس از تشخیص حروف ناخوانا، حرکت قبل از آنها، به تشدید یا ساکن وصل شود؛ مانند:

بِالْآخِرَةِ بِالْغَيْبِ وَأَمْرَاتِهِ
 ءَامِنَ النَّاسِ لِقَوْمِ الَّذِينَ

۸- توالی حروف ناخوانا و اتصالات: در این موارد، باید پس از بخش خوانی و اشاره به بخش‌ها و اتصالات بهره گرفت؛ مانند:

يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ بقره، ۳
 أَوْلَئِكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى بقره، ۱۶

۹- ترکیب حروف: که باید از اشاره و بخش خوانی استفاده شود؛ مانند:

بُحْرَى ← نُجَازِي
 يَخْدَعُونَ ← يَخْدَعُونَ

۱۰- **جابه‌جایی حروف و حرکات:** این مشکل در اثر تشابه کلمات، کلی خوانی و عجله پیش می‌آید. این موارد با بخش خوانی و شمرده‌خوانی اصلاح می‌شود؛ مانند:

يَعْلَمُونَ ← يَعْمَلُونَ

عَبْدَهُ ← عَبْدُهُ

۱۱- **کم یا زیاد کردن تشدید:** این اشکال بسیار زیاد پیش می‌آید؛ مانند:

إِيَّاكَ ← إِيَّاكَ

حَيَّ ← حَيَّ

وَلِيَّ دِينَ ← وَلِيَّ دِينَ

لَا شَرِيكَ لَّهِ ← لَا شَرِيكَ لَّهِ

۱۲- **نگاه نکردن به خط قرآن و از حفظ خواندن:** برای حل این مشکل نیز با طرح

سؤال‌های مناسب، توجه قرآن‌آموز را به خط قرآن جلب می‌کنیم.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- یک صفحه از قرآن کامل را به‌طور تصادفی باز کنید، برخی از کلمات یا ترکیب‌هایی را که ممکن است دانش‌آموزان غلط بخوانند، انتخاب کنید؛ سپس با دوستان خود درباره‌ی علت غلط خواندن احتمالی آن‌ها گفت‌وگو کنید.
- ۲- از دوست خود بخواهید آیات صفحه‌ای از قرآن کریم را که شما انتخاب کرده‌اید بخوانید. در خواندن او دقت کنید و علت برخی از غلط‌های پیش‌آمده را توضیح دهید. این فعالیت را در گروه‌های چند نفره با تغییر نقش افراد انجام دهید.